

VI. Ὁ καινοτόμος βίος τοῦ πελάγους εἰς τὴν πολιτικὴν του ἐπίπτωσιν

Διὰ τῆς ἱστορικῆς των κατευθύνσεως πρὸς τὴν φύσιν ὡς ὑπερτάτην ἑρμηνευτικὴν ἀρχὴν τῶν κοσμικῶν φαινομένων οἱ ναυτικοὶ τῆς Ἰωνίας ἐστράφησαν πνευματικῶς πρὸς τὴν κατηγορίαν τῶν πραγμάτων, τὰ ὅποια δὲν ἐκαλύπτοντο ὑπὸ τῆς ἐθνικῆς πείρας. Ὁ κόσμος ἔπαυσε κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον νὰ ἔχη τὴν ὄψιν τοῦ παρελθόντος καὶ ἀπέκτησε μελλοτικὴν διάστασιν. Ὅ,τι εὑρίσκετο ἐνώπιον τοῦ ἀνθρώπου, δὲν ἦτο μία προβολὴ τῆς μνήμης ἀλλὰ μία παραίνεσις τῆς φαντασίας. Δὲν ἐνδιέφερε τοὺς ὠκεανοδρόμους ἡ ἐπιβεβαίωσις τῶν γνωστῶν, ἀλλ' ἡ ἐπίσκεψις ἀπροσίτων ἕως τότε χωρῶν καὶ ἡ μεταφορὰ πρωτοφανῶν ἐμπορευμάτων. Ἡ ἐξάρτησις αὐτῆ τοῦ κέρδους ὄχι τόσον ἐκ τοῦ παλαιοῦ καὶ τοῦ ἐπαναλαμβανομένου, ὅσον ἐκ τοῦ μέχρι στιγμῆς μοναδικοῦ, ἐδημιούργησε μίαν πνευματικὴν τάσιν, ἡ ὅποια ἔθεσε τὰ ὑπάρχοντα ἐν σχέσει πρὸς τὰ δυνατά, τὴν στάσιν ἐν σχέσει πρὸς τὴν κίνησιν, τὴν βεβαιότητα ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἔρευναν, τὴν πίστιν ἐν σχέσει πρὸς τὴν κρίσιν εἰς δευτέραν μοῖραν. Ἀφ' ὅτου ἡ ζωὴ δὲν βασιζέται εἰς τὴν διάρκειαν τῆς ἰδίας καταστάσεως καὶ τὴν ἐπανάληψιν τῶν ἰδίων πράξεων, εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ἀκίνησιν τοῦ κόσμου, ἀλλ' ἀντιθέτως εἰς τὴν ἀναζήτησιν τοῦ νέου καὶ τὴν ἐκτίμησιν τοῦ ἀγνώστου, εἰς τὴν συνεχῆ ροὴν τῶν φαινομένων, ἀπέκτησε καὶ ὁ κόσμος μίαν δυναμικὴν ὄψιν, ἄνευ τῆς ὁποίας δὲν ἐννοεῖται ἡ πρώτη φυσικὴ φιλοσοφία.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ ἦθος τῆς ξηρᾶς, τὸ ὁποῖον ἐστήριζε τὴν συνέχειαν, ἡ ἀλλαγὴ ἀπεκαλύφθη ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῶν πλοίων ὡς «πάντων γλυκύτατον»¹, ἡ ζωὴ καθ' ἑαυτὴν ὡς ἀλληλουχία σημαντικῶν μεταπτώσεων καὶ ἀνακαλύψεων. Διὰ τοὺς ποντοπόρους τῆς Ἰωνίας ὡς ἐκ τούτου ἡ συντήρησις τῶν παλαιῶν θεσμῶν καὶ ἡ ἄμυνα ἐναντίον τοῦ νεωτερισμοῦ εἰς τὴν γενέτειραν ἐνεφανίσθησαν ὡς πρόκλησις ἐναντίον τῶν ναυτικῶν των βιωμάτων καὶ ἀξιώσεων. Τὸ γεγονός μάλιστα, ὅτι διὰ τῆς κριτικῆς ἀντιμετωπίσεως τῶν ἀρνητικῶν καταστάσεων πρὸς ἐξουδετέρωσιν των ἀνεπύχθη ἀντὶ τῶν ἠθικῶν δεσμῶν ἡ πρωτοβουλία, ἡ αὐτοπεποίθησις καὶ ἡ προσωπικὴ εὐθύνη, ὠδήγησε τοὺς ἐπανερχομένους ἐκ τοῦ πελάγους εἰς σύγκρουσιν πρὸς τοὺς κυρίους τῆς πατρικῆς γῆς, τὸν «Ὀδυσσεά» ἐναντίον τῶν «μνηστήρων» τῆς ἐξουσίας, ἡ ὅποια δικαιωματικῶς τοῦ ἀνήκεν εἰς τὴν «Ἰθάκην», ἐφ' ὅσον ἐκεῖνος ἐξεπροσώπησε τὴν πατρίδα εἰς τὸν Πανελληνιον ἀγῶνα, διὰ νὰ ἐπιτύχη ἐντὸς ἐνὸς ξυλίνου ἵππου, ὅ,τι δὲν εἶχε κατορθώσει ὁ πάνοπλος ἵπποτικὸς στρατὸς τῆς ξηρᾶς.

Ὅσον περισσότερο ἡ ζωὴ τῆς Ἰωνικῆς ἀποικίας ἐτρέφετο διὰ τῶν πλοίων καὶ ὀλιγώτερον ἐκ τῶν οὕτως ἢ ἄλλως περιορισμένων ἐντὸς τῆς

Λυδικῆς ἐπικρατείας ἀγρῶν, τόσον ὠξύνετο ἡ πολιτικὴ ἔντασις τῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν πλεόντων καὶ τῶν γαιοκτημόνων. Ἐξ ὧν μάλιστα τὰ βιοτεχνικὰ (ἀγγεῖα, κοσμήματα, ὑφαντὰ) καὶ τὰ γεωργικὰ (ἔλαιον, οἶνος) προϊόντα² ἔπρεπε νὰ μεταφερθοῦν διὰ τῆς θαλάσσης εἰς τοὺς τόπους τῆς ἀγορᾶς καὶ ἡ ἀναγκαία τροφή νὰ ἐξαγορασθῆ, ὅπου δὲν τὴν ἰσοφάριζεν ἡ ἐξαγομὲνη ἀξία, διὰ τῆς ἐκτελέσεως ναυτικῶν ὑπηρεσιῶν, τῆς μεταφορᾶς πραγμάτων, μεταναστῶν ἢ δούλων³ ἀπὸ τοῦ ἑνὸς λιμένος εἰς τὸν ἄλλον, «οἱ τὰς οὐσίας ἔχοντες»⁴ ἔδωσαν εἰς τὴν γενέτειραν τὴν ἐντύπωσιν καταχραστῶν τῆς ξένης περιουσίας. Τὴν ἰδίαν στιγμὴν ὁ ἀγὼν ἐναντίον τῶν φοβερῶν στοιχείων καὶ τῶν πειρασμῶν τῆς θαλασσινῆς περιπετείας ἐνεφανίσθη ὡς «νόστος», ὡς ἐπιστροφή τῶν ἡρώων τοῦ πελάγους εἰς τὸν τόπον τῆς γεννήσεως, διὰ νὰ θέσουν τέρμα εἰς τὸ ἀπαράδεκτον καθεστῶς, ὑπὸ τὸ ὁποῖον ἔπρεπε νὰ ζήσουν τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας τῶν ἐν ἀναμονῇ τῆς ἐκδικήσεως χωρὶς ὑπεράσπισιν.

Εἰς τὴν παρουσίᾳ τῶν ἀριστοκρατικῶν δικαιωμάτων ὡς αὐθαιρέτων συνέβαλεν ἐκτὸς τοῦ περιορισμοῦ τῆς σημασίας τοῦ γονίμου ἐδάφους ἕνεκα τῆς παραγωγικῆς του ἀνεπαρκείας καὶ τῆς κυκλοφορίας ἀγαθῶν ναυτικῆς προελεύσεως καὶ τελικῶς εὐχρήστων μεταλλικῶν ἀντικρυσμάτων τῆς ἀξίας παντὸς πράγματος καὶ ἡ σύγκρισις τῶν ἠθῶν τῆς πατρίδος πρὸς τὰ ἔθιμα ξένων χωρῶν, ἡ διαπίστωσις τῆς ὁμοιότητος καὶ τῆς διαφορᾶς καὶ κυρίως τῆς σχετικότητος τοῦ ἐθνικοῦ τῶν κύρους ἐκ μέρους τῶν ναυτικῶν συνδέσμων τοῦ «πολιτισμένου» κόσμου. Ὅσοι δὲν ἐδέχοντο νὰ ὑπερνηκῆσουν τὴν ἀκαμψίαν τῶν ἠθικῶν τῶν πεποιθήσεων, ἦσαν διὰ τὴν ἐμπειρίαν τῶν Ἰώνων θαλασσοπόρων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον οἱ ἄμοιροι τῆς ναυσιπλοΐας. Τοὺς ἀνθρώπους αὐτοὺς δὲν ἐχαρακτήριζεν ὁ σεβασμὸς τῆς ξένης γνώμης καὶ ὑπάρξεως, ἡ συγκαταβατικότης καὶ ὁ φιλόξενος τρόπος, ἀλλ' ὁ βάρβαρος καὶ ἄγριος βίος, διότι δὲν ἦσαν εἰς θέσιν νὰ κατασκευάσουν πλοῖα καὶ νὰ ἐπικοινωνήσουν εἰρηνικῶς πρὸς τοὺς ἄλλους λαοὺς, ὅπως ἀκριβῶς οἱ μονόφλαμοι, τοὺς ὁποίους ἠθέλησε νὰ γνωρίσῃ ἐκ τοῦ πλησίον ὁ Ὀδυσσεύς :

«Οὐ γὰρ Κυκλώπεσσι νέες πάρα μιλοπάρηοι,
οὐδ' ἄνδρες νηῶν ἐνὶ τέκτονες, οἳ κεν κάμοιεν
νῆας εὐσσέλμους, αἳ κεν τέλοισιν ἕκαστα
ἄστε' ἐπ' ἀνθρώπων ἰκνεύμεναι, οἳά τε πολλὰ
ἄνδρες ἐπ' ἀλλήλοισιν ναυσὶν περόωσι θάλασσαν»⁵

Δὲν θὰ ἦτο δυνατόν εἰς τὴν Ἰωνίαν νὰ παρουσιασθῆ ὁ φιλόσοφος ἄνθρωπος, ἐὰν ὁ ἀνώνυμος ναύτης, τὸν ὁποῖον ἀπεθανάτισεν ἡ «Ὀδύσσεια», δὲν ἔβλεπε καὶ δὲν ἐγνώριζε «πολλῶν ἀνθρώπων ἄστεα καὶ νόον»⁶ καὶ δὲν διέκρινεν ἐκεῖνος πρῶτος τὴν ἀφέλειαν τῶν ἀνθρώπων, οἳ ὁποῖοι ἐθεώρουν τοὺς τοπικοὺς τῶν θεσμοῦς ὡς ἀρίστους καὶ ἀνεπιδέκτους ἀλλαγῆς, ὅτι

διετύπωσεν ἀργότερον ὁ «πατήρ τῆς ἱστορίας» διὰ τὸν ἴδιον λόγον ὡς ἐξῆς : «Εἰ γάρ τις προθεῖη πᾶσι ἀνθρώποισι ἐκλεξασθαι κελεύων νόμους τοὺς καλλίστους ἐκ πάντων τῶν νόμων, διασκεψάμενοι ἂν ἐλοίατο τοὺς ἑαυτῶν»⁷.

Προτοῦ ὅμως ἐκ τῆς πολυμορφίας τῶν κατὰ τόπους δοξασιῶν, ὅπως τὴν ἀντελήφθησαν οἱ «περὶ πάντων ἰδριες ἀνδρῶν»⁸, ἀνακύψῃ τὸ ἐρώτημα, τί ἀκριβῶς ὀφείλει νὰ ἰσχύῃ δι' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους ἀνεξαιρέτως, διελύθησαν εἰς τὴν Ἰωνίαν τὰ θεμέλια τῆς μυθικῆς περιωπῆς τῶν πολιτικῶν τῆς ἡθῶν. Ὅσον οἱ «ναῶν ἀνακτες»⁹ ἀπεδεδεσμεύοντο ἐκ τῶν ἀθίκτων εἰς τὴν ἐθνικὴν τῶν ἀφετηρίαν βεβαιότητων ὀλιγώτερον διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῶν κινήσεων εἰς τὸ πέλαγος, ὅπως διδάσκει ὁ Μεφιστοφελῆς τὸν Φάουστ («ἡ ἀνοικτὴ θάλασσα ἐλευθερώνει τὸ πνεῦμα»¹⁰) καὶ περισσότερο διὰ τὴν ἀντίθεσιν τῶν ἠθικῶν ἀπαιτήσεων μεταξὺ τῶν λαῶν, τόσον ἐπιτακτικώτερα ἐγίνοντο τὰ αἰτήματα τῆς ἀνακατατάξεως τῶν ἀξιών ἀναλόγως τῆς ἐκτιμῆσεως τῶν νέων δεδομένων. Ἄνθρωποι, τῶν ὁποίων ἡ ζωὴ ἐστηρίζετο εἰς τὴν ὑπερνίκησιν τῶν συνεχῶς νέων ἀντιστάσεων τοῦ ὑγροῦ κόσμου ἐπὶ τῇ βάσει τῆς προσωπικῆς τῶν ἰκανότητος εἰς τὴν ἀναζήτησιν τῶν αἰτίων τοῦ ἐκάστοτε προβλήματος χάριν μιᾶς ἐπιθετικῆς ἢ συμβιβαστικῆς λύσεως, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ παραδεχθοῦν εἰς τὴν πατρικὴν γῆν, ὅ,τι δὲν εἶχεν ἄλλην ἀπόδειξιν σκοπιμότητος, πλὴν τοῦ ὅτι τὸ ἐπέβαλλεν ἡ παράδοσις.

Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἐχάθη, ὅπου ἡ ἔνδεια τοῦ ἀγροῦ ἔπρεπε νὰ ὑπερνικηθῆ διὰ τῆς ναυτικῆς εἰσαγωγῆς τροφίμων ἐξ ἄλλων χωρῶν καὶ ἡ φυλετικὴ ἀπέχθεια ἐναντίον τῶν ξένων. Ἐφ' ὅσον τελικῶς ἡ πειρατεία δὲν ἦτο δυνατόν νὰ εὐδοκιμήσῃ, τὰ πλοῖα ἐδημιούργησαν μίαν κοινωνικὴν σχέσιν μεταξὺ ἀλλοφύλων καὶ ἀλλοδόξων, ἡ ὁποία ἐβασίσθη εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ἐπὶ τοῦ ἀμοιβαίου συμφέροντος καὶ τοῦ συμβιβασμοῦ τῶν ἀντιθέτων ἀπαιτήσεων. Ὁ νεωτερισμὸς αὐτὸς τῆς ἐμπορικῆς ναυτιλίας ὑπῆρξεν ἀπὸ πολλῶν ἀπόψεων κεφαλαιώδης, διότι :

α) περὶ ὥρισε τὴν μισαλλοδοξίαν καὶ κατ' ἐπέκτασιν τὴν ἐμπιστοσύνην εἰς τὸν ἀπόλυτον χαρακτήρα τῶν ἀξιώσεων τῆς φυλετικῆς παρακαταθήκης μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἐκτιμηθοῦν τὰ ἐπιτεύγματα ξένων πολιτισμῶν, χωρὶς νὰ θεωρηθοῦν ὡς ἀνατρεπτικὰ στοιχεῖα τῆς κοινωνικῆς ὑπάρξεως,

β) ἐδημιούργησε τρόπους συνεννοήσεως μεταξὺ ἀλλοεθνῶν καὶ συνέτεινε κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον εἰς τὴν διεύρυνσιν τῆς ἐννοίας τοῦ ἀνθρώπου ὑπεράνω τῶν λαῶν, διὰ τοὺς ὁποίους ἔπρεπε νὰ ἰσχύουν παρὰ τὴν ἐθνικὴν τῶν ἑτερότητα κοινὰ μέτρα,

γ) κατέστησεν ἀναγκαίαν τὴν ἐκμάθησιν ξένων γλωσσῶν, ὥστε ὄχι μόνον νὰ ὀξύνῃ διὰ τῆς νέας ἐκφραστικῆς δυνατότητος τὸν νοῦν, ἀλλ' ἐπίσης νὰ εἰσαγάγῃ τὴν πνευματικὴν περιουσίαν ξένων χωρῶν εἰς τὴν Ἑλλη-

νικήν γλώσσαν καὶ νὰ δώσῃ τὴν εὐκαιρίαν τῆς γνωριμίας καὶ τοῦ ἐλέγχου ἀγνώστων ἀπόψεων καὶ παρατηρήσεων, ἐκ τῶν ὁποίων ἀνεχώρησεν ἡ ἐπιστήμη τῆς Ἰωνίας,

δ) ἔθ ε σ ε ν ὡς προϋπόθεσιν τῆς συναλλαγῆς, ἐφ' ὅσον οὔτε τὸ πάτριον ἦθος ἴσχυεν οὔτε ἡ βία ἔλυε τὰ προβλήματα, τὴν συνθήκην διὰ τῆς ἀποδοκίμασίας ἢ τῆς ἀποδοχῆς τῶν αἰτημάτων τοῦ συμβαλλομένου, ὁ ὁποῖος ἔπρεπε νὰ δείξῃ καλὴν θέλησιν χάριν τῆς ἐμπορικῆς συμφωνίας, γεγονὸς τὸ ὁποῖον προέβαλε τὴν ἀξίωσιν αὐτὴν καὶ εἰς τὴν γενέτειραν καὶ ὑπεχρέωσεν, ὅσους δὲν ἐδέχοντο νὰ συμβιβασθοῦν, εἰς μίαν βιαίαν περιφρούρησιν τῶν καθιερωμένων, τὰ ὁποῖα, ὅσον περισσότερο ἐστηρίχθησαν εἰς ὅ,τι δὲν ἴσχυεν ἱστορικῶς, τόσον περισσότερο ἀπεδείχθησαν ὡς παράλογα καὶ ἀπέδειξαν τὸ πνεῦμα τῆς συντηρήσεως ὡς στερούμενον λογικῆς.

VII. Διανοητικὴ εὐελιξία χωρὶς ἐνδοιασμούς, ὅ,τι ἐχαρακτήρισε τὸν Ὀδυσσεῦα

Διὰ τῶν πλοίων ἡ ζωὴ ἐξηρτήθη οὐσιαστικῶς ἐκ τῆς πνευματικῆς εὐστροφίας. Τὰ ἐμπόδια τοῦ ναυτικοῦ βίου δὲν ἀνετρέποντο γενικῶς διὰ τῆς μυϊκῆς δυνάμεως, ἀλλὰ διὰ τῆς πανουργίας. Οὔτε ἡ ἐπιταγὴ τῆς ὑπακοῆς, ὅπως μεταξὺ τῶν ποιμένων, οὔτε ὁ φόβος τῆς παραλείψεως ἢ τοῦ νεωτερισμοῦ, ὅπως μεταξὺ τῶν γεωργῶν, εἶχε διὰ τὸν λόγον αὐτὸν εἰς τὴν πάλην ἐναντίον τῶν δυνάμεων τοῦ ὑγροῦ κόσμου σημασίαν. Οὔτε τὸ ἦθος οὔτε ἡ μαγικὴ διάθεσις ἐχαρακτήρισαν τοὺς ποντοπόρους, ἀλλ' ἡ κριτικὴ στάσις πρὸς ἀντιστάθμισιν τῆς ἰσχύος δι' ἐνὸς τεχνάσματος, ὅπως εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ Πολυφήμου.

Ἡ ἐξουδετέρωσις τῆς γιγαντιαίας δυνάμεως τοῦ Κύκλωπος, τὸν ὁποῖον ἐτύφλωσεν ὁ πολυμήχανος Ὀδυσσεύς, δὲν μαρτυρεῖ τὴν σχέσιν τῶν πλεόντων μόνον πρὸς τὰ μετεωρολογικὰ φαινόμενα, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς γῆς, εἰς τὴν ὁποίαν τοὺς ἔφευγεν ἡ θάλασσα. Διὰ τῶν πλωτῶν μέσων δὲν ἐκάμπετο ἀπλῶς ἡ ἀντίστασις τῆς φύσεως, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀπολιτίστων ἀνθρώπων τοῦ ξένου τόπου. Ἐὰν ἡ «Ἄργῶ» εἶχε τὸ χάρισμα τοῦ λόγου, διὰ νὰ εἰδοποιῆ, ὅσους ἐπεχείρησαν νὰ ὑπεξαιρέσουν τὴν χρυσοῦν παραγωγὴν τῆς Κολχίδος¹ περὶ τῶν ἐκάστοτε κινδύνων («κατὰ δὲ τὴν πρόφραν ἐνήρμοσεν Ἀθηναῖα φωνῆεν φηγοῦ τῆς Δωδωνίδος ξύλον»²), ὁ «Δούρειος ἵππος», ἡ κοίλη ναῦς, ἡ ὁποία ἔδωσεν εἰς τὸν πολύτροπον ἐκπορθητὴν τῆς Τροίας τὴν δυνατότητα νὰ γνωρίσῃ διαφόρους πόλεις καὶ τρόπους σκέψεως, ὑλοποίησεν αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ γεγονὸς τῆς ἐπιβολῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου ἐπέκεινα ἠθικῶν ὑποχρεώσεων καὶ ὄπλων.

Ταυτοχρόνως πρὸς τὴν διανοητικὴν ἀντιμετώπισιν τῶν ξένων ἡ ἐξάρτησις τῆς ζωῆς ἐκ τῆς ναυτιλίας ἐσήμαινε διὰ τὸν ἀπόδημον Ἑλληνισμόν

της Ἀνατολῆς καὶ μίαν ἐπανάστασιν εἰς τὴν σχέσιν του πρὸς τοὺς πατρίους θεούς. Διὰ τῆς ἀλληλεγγύης τοῦ πληρώματος τῶν πλοίων ἐναντι τῶν κινδύνων τοῦ περιβάλλοντος ὁ ναυτικός βίος περιώρισε κατ' ἀρχὴν τὴν ἀντιδικίαν, τὴν αὐθαιρεσίαν καὶ τελικῶς τὸν ἀριθμὸν τῶν θείων δυνάμεων οὐσιαστικῶς εἰς δύο, μίαν κοσμικοῦ καὶ μίαν πνευματικοῦ χαρακτῆρος. Ἐκ τοῦ πανθέου τῆς «Ἰλιάδος» ἢ «Ὀδύσεια» γνῶρίζει ὡς δρῶντα πρόσωπα μόνον τὸν Ποσειδῶνα ὡς ἀντίπαλον καὶ τὴν Ἀθηνᾶν ὡς σύμβουλον τοῦ κεντρικοῦ της ἥρωος. Ὁ πρῶτος ἐκφράζει γενικῶς τὴν ἐχθρότητα τῶν φυσικῶν στοιχείων («οἶδα γὰρ ὡς μοι ὀδώδυσται κλυτὸς ἐννοσίγαιος»³) καὶ ἡ δευτέρα κυρίως τὴν διανοητικὴν ὑπερνίκησιν τῆς ἀντιστάσεως τῶν ἀνθρώπων :

«Πολυμήχαν' Ὀδυσσεῦ
φράζευ ὅπως μνηστῆρσιν ἀναιδέσιν χεῖρας ἐφήσεις⁴

Ὅ,τι ἔχει σημασίαν εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ ἀντιδραστικοῦ θεοῦ⁵, εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι δὲν ἐπιβάλλει τὸ θέλημα του καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς θείας ἀρρωγοῦ, ὅτι δὲν πρόπτει αὐτοπροσώπως, ἀλλὰ διὰ μέσου τοῦ ἀνθρώπου, τὸν ὁποῖον ὑποστηρίζει. Δὲν ἐκτελεῖ βασικῶς ἢ προστάτρια θεότης, ἀλλ' ἐμπνέει τὴν ἀποτελεσματικὴν ἐνέργειαν, ἡ ὁποία ὁμως δὲν ἔχει, ὅπως συνέβαινεν εἰς τὴν γῆν, ἠθικὴν ἢ μαγικὴν, ἀλλὰ μεθοδικὴν σημασίαν.

Διὰ τῆς ἐξελίξεως αὐτῆς οἱ ἄνθρωποι ἐμφανίζονται ὡς ὑπόλογοι διὰ τὰ δυστυχήματα τῆς ζωῆς των, ἔστω καὶ ἂν κατὰ τὴν παλαιὰν συνήθειαν ἐνοχοποιοῦν τοὺς ἄλλοτε κυρίους τῶν γεγονότων :

«ὦ πόποι, οἶον δὴ νυ θεοὺς βροτοὶ αἰτιόωνται·
ἐξ ἡμέων γὰρ φασὶ κακ' ἔμμεναι· οἱ δὲ καὶ αὐτοὶ
σφῆσιν ἀτασθαλίησιν ὑπὲρ μόρον ἄλγε' ἔχουσιν»⁶

Τὰ ὑπερφυσικά πρόσωπα παύουν λοιπὸν νὰ παρουσιάζουν, ὅ,τι δὲν τελεσφορεῖ, ὡς τιμωρίαν καὶ ἀποδίδουν τὴν ἀποτυχίαν τῶν προσπαθειῶν εἰς τὴν κακὴν ἐκτίμησιν τῶν πραγμάτων, εἰς μίαν μὲ ἄλλους λόγους διανοητικὴν ἀστοχίαν. Ὅσάκις τὰ πράγματα δυσχεραίνου, προβάλλει διὰ τοῦτο κατὰ τὴν μεταβατικὴν περίοδον ἐκ τῆς θείας πρωτοβουλίας πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην εὐθύνην τὸ ἐρώτημα, μήπως εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν ἡ πρᾶξις συνέβη χωρὶς τὴν θείαν προτροπὴν :

«Οὐ οἶδ' εἴ τις μιν θεὸς ὤρορεν ἢ ἐ καὶ αὐτοῦ
θυμὸς ἐφωμήθη ἱμεν ἐς Πύλον⁷ —
Καὶ τότε δὴ μ' ἐκέλευσεν ἐποτρύνουσα νέεσθαι
Ζηνὸς ὑπ' ἀγγελίης ἢ καὶ νόος ἐτρέπετ' αὐτῆς»⁸

Ταυτοχρόνως πρὸς τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ ὑπερφυσικοῦ παράγοντος ἐκ τῶν δυσχερῶν γεγονότων, τὰ ὅποια ἔδωσαν τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι συμβαίνουν γενικῶς ἔνεκα κακοῦ ὑπολογισμοῦ, ἦτο φυσικὸν ἢ θεία βοήθεια νὰ σημαίνη τὸν τρόπον τῆς θραύσεως τῶν ἀντιστάσεων διὰ τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῶν ἀσθενῶν σημείων, ὄχι τόσον ἐπομένως διὰ τῆς φυσικῆς, ὅσον διὰ τῆς πνευματικῆς δυνάμεως. Ἐνώπιον τῶν ἀπατηλῶν καὶ τῶν ἀδήλων ἐνδεχομένων τοῦ ὑγροῦ καὶ τοῦ ξενοφώνου κόσμου οἱ «πλανητες ἐπ' οἶδμα πόλεις τε βαρβάρους πειρῶντες»⁹ ἔπρεπε νὰ εἶναι πρὸ παντὸς ἄλλου καχύποπτοι, μήπως ἐκ παρερμηνείας ἢ ἐμπιστοσύνης συμβοῦν ἀπευκταῖα καὶ ἀνεπανόρθωτα πράγματα. Ὅπου διὰ τοῦτο ἢ κατὰ μέτωπον ἀντιμετώπισις τῶν δυσχερειῶν δὲν ἦτο δυνατὴ, ὅπως εἰς τὴν περίπτωσιν ἐνὸς υἱοῦ τοῦ Ποσειδῶνος ὀνόματι Ἀμύκου, ὁ ὁποῖος «τοὺς προσχόντας ξένους ἠνάγκαζε πυκτεύειν καὶ τοῦτον τὸν τρόπον ἀνήρει», ἕως ὅτου ὁ Ἀργοναύτης Πολυδεύκης «ὀπποσχόμενος πυκτεύσειν πρὸς αὐτόν, πλήξας κατὰ τὸν ἀγκῶνα ἀπέκτεινεν»¹⁰, ἔπρεπε νὰ χρησιμοποιηθοῦν τεχνάσματα καὶ γενικῶς πλάγια μέσα, ὅπως εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς ἀλληλεξοντώσεως τῶν ἐνόπλων ἀνδρῶν, ἐναντίον τῶν ὁποίων ὁ Ἰάσων ἔρριψε λίθους «ἀφανῶς» ἢ τῆς ὑπνώσεως τοῦ δράκοντος, ὁ ὁποῖος ἐφύλασσε τὸ χρυσόμαλλον δέρας, «φάρμακοις»¹¹ ἢ τῆς δολοφονίας τοῦ φρουροῦ τῆς Κρήτης Τάλω, ὁ ὁποῖος ἀπέθανεν «ἐξαπατηθεὶς ὑπὸ Μηδείας»¹². Ὅχι ἐπομένως ὡς μεμπτήν, ἀλλ' ὡς ἐπιβεβλημένην στάσιν ἐναντι τῶν ναυτικῶν τῆς κινδύνων παρουσίασεν ἡ θάλασσα τὴν πανουργίαν. Ἐὰν ὁ Ἀρχίλοχος ἐκαυχᾶτο διὰ τὴν παραπλανητικὴν του διάθεσιν («λείως γὰρ οὐδὲν ἐφρόνουν»¹³), εἶχεν ὡς παράδειγμα τὸν «πολύμητιν»¹⁴ Ὀδυσσεά, ὁ ὁποῖος ἐθαυμάζετο ὑπὸ θεῶν καὶ ἀνθρώπων ὡς ἀπατεῶν : «Ἦ δὴ ἀλιτρός γ' ἐσσι»¹⁵. Μόνον διὰ τῆς δολιότητος ἦτο δυνατὴ καὶ μάλιστα ὄχι μόνον μεταξὺ τῶν ἀτέγκτων ξένων, ἀλλ' ἐπίσης ἐναντι τῶν ἀκάμπτων γαιοκτημόνων τῆς πατρίδος, ἢ ἐπιβίωσις. Ἡ περιφρόνησις τῶν ἠθικῶν δεσμῶν τῆς ξένης χώρας ἦτο ἡ ἀρχὴ τῆς ἀπελευθερώσεως ἐκ τῶν ὑποχρεώσεων καὶ τῶν ἀπαγορεύσεων τοῦ τόπου τῆς γεννήσεως. Ἡ ἐξαπάτησις τῶν ἐξαρτωμένων ἐκ τοῦ κύκλου τῶν ἰδίων γεγονότων καὶ πράξεων πανισχύρων ἐπιτρόπων τῆς πατρικῆς γῆς ὑπῆρξεν ἡ πρώτη ἀντίδρασις τῶν ἐπαναπατριζομένων ναυτικῶν ἐναντίον τοῦ φεουδαρχικοῦ καθεστῶτος :

«Οὐκ ἄρ' ἔμελλες
οὐδ' ἐν σῆ περ ἐὼν γαίῃ λήξειν ἀπατάων
μύθων τε κλοπίων, οἳ τοι πεδόθεν φίλοι εἰσίν»¹⁶

Ἀργότερον βεβαίως ὁ Ὀδυσσεὺς θὰ ἐξουδετερώσῃ μαχόμενος παρὰ τὴν ἡλικίαν του πρόσωπον πρὸς πρόσωπον τὴν ὁμάδα τῶν σφετεριστῶν τῆς περιουσίας, τὴν ὁποίαν παρὰ τὴν ἀπουσίαν του εἰς τὴν θάλασσαν καὶ

μάλιστα ἔνεκα τῆς ἀπουσίας αὐτῆς χάριν τοῦ γενικοῦ συμφέροντος ἑθεώρει ὡς ἰδικήν του. Ὅπου ὅμως ὁ ναυτικός βίος εὐρίσκετο εἰς τὴν ἀρχὴν ἀκόμη τῆς ἀναπτύξεώς του, ὅπως εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ Πεισιστράτου, ἡ ἀπάτη ἑθεωρήθη ὡς μόνον ἀποτελεσματικὸν μέσον ἀμύνης τῶν προσηλωμένων εἰς τὴν γῆν ἔναντιον τοῦ θείου ἐγγυητοῦ τῆς κρατικῆς βίας :

«Ὡς οὐ κατ' ἰσχὺν οὐδὲ πρὸς τὸ κρατερόν
χρεῖη, δόλω δὲ τοὺς ὑπερσχόντας κρατεῖν»¹⁷

Ἀπὸ τὸν χρόνων τῆς «Ὀδυσσεΐας» οἱ ναυτιλλόμενοι τῆς Ἑλλάδος ἐπιδίδονται χωρὶς ἠθικοὺς ἐνδοιασμοὺς ἀρχικῶς ἐκτὸς τῶν ὁρίων τῆς πατρίδος «ἀλλογνώτῳ ἐνὶ δήμῳ»¹⁸ εἰς μίαν ὑπονομευτικὴν προσαρμογὴν εἰς τὰ φυσικῶς ἀκατάβλητα. Ἐὰν ἄλλοτε ἡ δυσκολία ἐκάμπτετο ὑπὸ τῆς πείρας ἢ τῆς συντονισμένης πράξεως, ὁ ἐμπορευόμενος ναύτης εὐρίσκεται τώρα σχεδὸν μόνος καὶ χωρὶς τὴν βοήθειαν τοῦ παρελθόντος ἐνώπιον φοβερῶν στοιχείων, τὰ ὅποια ἦσαν εἰς θέσιν, ἐὰν ἐπρόκειτο νὰ μετρηθῇ μαζὶ τῶν δυναμικῶς, νὰ τὸν συντρίψουν. Ἀφ' ὅτου ὅμως οἱ πλείοντες «ἐπ' ἀλλοθροῖς ἀνθρώποις»¹⁹ προσαρμόζονται εἰς τὴν ξένην κατάστασιν καὶ διὰ τῆς ἐρευνητικῆς αὐτῆς ἐγκρατείας ἐπιβάλλονται τῶν ἀντιπάλων καὶ τῶν ἀντιξῶν καταστάσεων διανοητικῶς, ἀποκτοῦν μίαν μοναδικὴν συναίσθησιν τῆς προσωπικῆς τῶν ἰκανότητος καὶ ἀξιοπρεπείας, ἡ ὅποια δὲν ἐστηρίζετο οὔτε εἰς τὴν προγονικὴν γνῶσιν οὔτε εἰς τὴν θεῖαν ἀρρωγὴν οὔτε εἰς τὴν ὁμαδικὴν προσπάθειαν οὔτε εἰς τὴν πολεμικὴν τέχνην. Δὲν ἐξεπόρθησεν ἡ ρώμη τοῦ Ἀχιλλέως — ἡ στρατιωτικὴ δύναμις —, ἀλλ' ἡ εὐφυΐα τοῦ Ὀδυσσεὺς — ἡ ναυτικὴ κρυψίνοια — τὸ Ἴλιον. Ἐπρεπε νὰ φονευθῇ προηγουμένως ὁ ἐκπρόσωπος τῆς σωματικῆς ἀρετῆς μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων — νὰ ἐγκαταλείψουν τὸν ἀγῶνα οἱ Αἰολεῖς καὶ οἱ Ἀχαιοί —, διὰ νὰ λήξῃ νικηφόρος μέσῳ μιᾶς ἀπάτης — διὰ τῆς ἐμπορικῆς ἐπιβολῆς εἰς τὴν θάλασσαν — ὁ Τρωϊκὸς πόλεμος.

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ὀδυσσεὺς ἡ ζωὴ τῶν Ἴωνων δὲν βασιζέται εἰς τὴν μάχην, τὴν μαγείαν καὶ τὴν εὐσέβειαν, ἀλλ' εἰς τὴν ὑπηρετικὴν προσέγγισιν τῶν ἐμποδίων, εἰς τὴν καρτερίαν ἔναντι τῆς βίας καὶ παραλλήλως εἰς μίαν συνεχῆ ἐπαγρύπνησιν, μέχρις ὅτου ἔλθῃ ὁ καιρὸς τῆς ἀποφασιστικῆς δράσεως. Ὁ «πολύτλας»²⁰ Ὀδυσσεὺς ἐγνώριζεν, ὅτι διὰ τὴν τελικὴν νίκην δὲν ἦτο ἀρκετὴ τὴν φορὰν αὐτὴν ἡ βασιλικὴ περιωπὴ, ἀλλ' ἀρχικῶς ἀναγκαῖα ἡ ἀπόκρυψις τῆς πραγματικῆς του προθέσεως καὶ ἀξίας ἔστω καὶ ὑπὸ τὸ σχῆμα ἐνὸς ἀθλίου ἡλικιωμένου ἐπαίτου :

«Ὁ δ' ἐς πόλιν ἦγεν ἀνακτα
πτωχῶ λευγαλέῳ ἐναλίγκιον ἠδὲ γέροντι
σκηπτόμενον· τὰ δὲ λυγρὰ περὶ χροῖ εἶματα ἔστο»²¹

Ὁ καιρὸς δὲν ἐθαύμαζε τὴν αὐταρχικὴν συμπεριφορὰν ἢ τὴν σωματικὴν πρᾶξιν, ἀλλὰ τὴν αὐτοκυριαρχίαν ἐκείνου, ὁ ὁποῖος ἦτο ἱκανὸς χάριν τοῦ ἐπιζητουμένου ἀποτελέσματος

«σιωπῆ
πασχέμεν ἄλγεα πολλά, βία ὑποδέγμενος ἀνδρῶν»²²

Τὰ κατορθώματα παρουσιάζονται τώρα ὡς διανοητικὰ ἐπιτεύγματα τοῦ «ταλασίφρονος»²³ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος διαδέχεται ὡς ἰνδαλμα τῆς νέας ἐποχῆς, ὡς «βροτῶν ὄχ' ἄριστος ἀπάντων»²⁴, τὸν πρωταγωνιστὴν τῆς «Ἰλιάδος» ἀντὶ τοῦ Αἴαντος,

«ὄς περὶ μὲν εἶδος, περὶ δ' ἔργα τέτυκτο
τῶν ἄλλων Δαναῶν μετ' ἀμύμονα Πηλεΐωνα»²⁵

Μεταξὺ τοῦ ἀνεπικαίρου καὶ τοῦ ἀπαιτουμένου ἐνσαρκωτοῦ τῶν ἱστορικῶν αἰτημάτων διεξήχθη «περὶ τῶν ἀριστείων»²⁶ σκληρὸς ἀγὼν, ὁ ὁποῖος ἔληξε διὰ τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ πνευματικῶς εὐελίκτου. Τὴν ὑπεροχὴν τοῦ Ὀδυσσεύς ἐπεκύρωσε κατὰ μίαν ἐκδοχὴν ἢ κοινὴ γνώμη τῶν ἀντιπάλων («τὸν Νέστορα δὲ συμβουλεύσαι τοῖς Ἑλλησι πέμψαι τινὰς ἐξ αὐτῶν ὑπὸ τὰ τείχη τῶν Τρώων ὠτακουστήσοντας περὶ τῆς ἀνδρείας τῶν προειρημένων ἡρώων»²⁶) καὶ κατὰ τὴν Ὀμηρικὴν παράδοσιν ἐπὶ πλεον ἢ θεὰ τῆς σοφίας :

«Οἴη δ' Αἴαντος ψυχὴ Τελαμωνιάδαο
νόσφιν ἀφέστηκεν κεχωλομένη εἵνεκα νίκης,
τὴν μιν ἐγὼ νίκησα δικαζόμενος παρὰ ναυσὶν
τεύχεσιν ἀμφὶ Ἀχιλλῆος· ἔθηκε δὲ πότνια μήτηρ
παῖδες δὲ Τρώων δίκασαν καὶ Παλλὰς Ἀθήνη»²⁷

VIII. Πῶς ἀπεκάλυψεν ἡ θάλασσα τὴν ἐμπειρικὴν πραγματικότητα

Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν ἡρωϊκὸν κόσμον τῆς «Ἰλιάδος», ἡ ὁποία οὐσιαστικῶς ἀπειτέλεσε τὴν ἐποχὴν τῆς συνθέσεώς της τὸ μνημόσυνον ἑνὸς παρελθόντος καιροῦ, ἡ «Ὀδύσεια» ἐκθειάζει τὸν ἐρχόμενον ἀνθρώπον τῆς διανοητικῆς εὐκαμψίας, ὁ ὁποῖος διὰ τῆς συγκρούσεώς του πρὸς τὰ στοιχεῖα τοῦ πελάγους, χωρὶς νὰ βασίζεται εἰς τὴν προσπάθειαν τῆς φυλῆς ἢ τὴν ὑπερφυσικὴν πρᾶξιν, ἐπρόκειτο νὰ μεταθέσῃ τὸ βᾶρος τοῦ ἱστορικοῦ βίου ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς εἰς τὴν ἔρευναν, ἐκ τοῦ αἵματος εἰς τὸν νόμον, ἐκ τῆς φύσεως εἰς τὸ πνεῦμα. Ἡ μεταστροφή αὕτη δὲν συνετελέσθη μόνον θρησκευτικῶς καὶ πολιτικῶς, δὲν ἐπέφερεν ἀπλῶς μίαν πτώσιν τῆς αὐθεντίας, ἡ ὁποία συνετρίβη ἐνώπιον τῆς κριτικῆς σκέψεως καὶ τῆς ἐκδικητικῆς ὀργῆς τῶν προπονουμένων εἰς τὴν θάλασσαν διὰ τὴν κατάρριψιν

τῶν σφετεριστῶν τῆς ἐξουσίας εἰς τὴν γενέτειραν, ἀλλ' εἶχεν ἐπίσης καὶ μίαν σημαντικὴν ἐπίπτωσιν εἰς τὴν σχέσιν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν φυσικὸν κόσμον.

Καθ' ὃν χρόνον ὁ ἀνέστιος ἦρως ἄγεται καὶ φέρεται «ἄξενον κατὰ πόντον»¹ μὲ μοναδικὸν σκοπὸν νὰ ἐπιστρέψῃ καὶ πάλιν εἰς τὴν πατρίδα, διὰ νὰ γίνῃ κύριος τοῦ οἴκου του, συνάπτει πρὸς τὸ περιβάλλον ἀγνώστους μέχρι στιγμῆς εἰς τὴν ζωὴν τῆς ξηρᾶς πνευματικούς δεσμούς. Οὐσιαστικῶς ἀντιλαμβάνεται τὴν πραγματικότητά διὰ πρώτην φοράν ὡς πρόβλημα, ἢ λύσις τοῦ ὁποίου δὲν ἦτο ἀποτέλεσμα μαγικῶν ἢ λατρευτικῶν ἐνεργειῶν, ἀλλὰ τῆς ἐμπειρικῆς δοκιμασίας τῶν φυσικῶν τῆς ἐκδηλώσεων. Διὰ τοῦ μεταβλητοῦ καὶ παραπειστικοῦ τῆς χαρακτῆρος ἡ θάλασσα, τῆς ὁποίας ἡ συμπεριφορὰ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ τεθῆ ἐπὶ τῆ βάσει παγίων κανόνων ὑπὸ ἔλεγχον, ὑπεχρέωσε τοὺς ναυτικούς νὰ τὴν προσέχουν συνεχῶς, νὰ μὴ τῆς ἔχουν ἐμπιστοσύνην, νὰ μὴ τὴν θεωροῦν ὡς χῶρον ἀπαραβιάστων ἐξουσιῶν καὶ πρὸ πάντων νὰ ὑφίστανται νυχθημερὸν τοὺς θανασίμους κινδύνους τῆς φυσικῆς τῆς διαγωγῆς. Ἐναντὶ τῆς ὑπακοῆς ἔναντι τῶν θείων προσώπων, τὰ ὁποῖα ἐδημιούργησεν ἡ ξηρὰ καὶ τῶν ὁποίων ἡ ἀπόφασις καὶ ἀπαίτησις δὲν ἀνταπεκρίνετο εἰς τὰ θαλάσσια πράγματα, παρουσιάζεται εἰς τὴν Ἰωνίαν ἡ ἀνάγκη τῆς προσωπικῆς δοκιμασίας τῶν ἐκάστοτε συνθηκῶν :

«Χαλεπὸν σε θεῶν αἰειγενετάων

δήνεα εἴρυσθαι . .

ἀλλ' ἔμπης ἴομεν μετὰ παῖδ' ἐμὸν ὄφρα ἴδωμαι»²

Ἐνῶ λοιπὸν εἰς τὴν «Ἰλιάδα» θεοὶ καὶ ἦρωες ζοῦν ἐντὸς ἐνὸς χώρου, ὁ ὁποῖος στερεῖται συγκεκριμένων γνωρισμάτων καὶ δὲν παρεμβάλλει ἐμπόδια εἰς τὴν πρᾶξιν, ἀλλ' ἔχει ὡς ἀποστολήν νὰ ἐπιτρέπῃ τὴν ἐκπληκτικὴν τῆς ἐξέλιξιν, ὁ ἀνθρώπος τῆς ναυτικῆς μεταναστεύσεως καὶ παλιννοστήσεως, ὁ Ἰάσων καὶ ὁ Ὀδυσσεύς, ἀντιμετωπίζουν τὴν φύσιν ὡς ἀντιδραστικὴν δύναμιν εἰς τὰ σχέδιά των. Ἐξορκίζουν εἰς τοὺς χρόνους τῆς πρώτης γνωριμίας τὴν ἀρνητικὴν τῆς συμπεριφορὰν διὰ τῆς ἀπαιτουμένης καταστάσεως καὶ χαρακτηρίζουν τὸν υἱὸν τοῦ Πόντου Νηρέα ὡς «ἀψευδέα καὶ ἀληθέα»³, διὰ νὰ μὴ τοὺς παραπλανήσῃ. Τοῦ ἀφαιροῦν τὴν δύναμιν διὰ τῆς μεγάλης ἡλικίας καὶ τὴν κακὴν πρόθεσιν διὰ τῶν χαρακτήρων τοῦ γήρατος, τῆς ὀρθῆς σκέψεως, τῆς ἐγκρατείας καὶ τοῦ ἠθους:

«Αὐτὰρ καλέουσι γέροντα

οὔνεκα νημερτῆς τε καὶ ἠπιος οὐδὲ θεμιστέων

λήθεται, ἀλλὰ δίκαια καὶ ἠπια δήνεα οἶδεν»⁴

Τὸν θεωροῦν ταυτοχρόνως πατέρα τῶν εὐνοϊκῶν φυσικῶν φαινομένων

ὑπὸ τὴν μορφήν πολυαρίθμων θυγατέρων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἰδιαιτέραν θέσιν ἔχουν ἢ Εὐκράτη, ἢ Εὐδώρη, ἢ Θέτις, ἢ Γαλήνη, ἢ Μελίτη, ἢ Εὐλιμένη, ἢ Εὐνίκη, ἢ Δωτώ, ἢ Φέρουσα, ἢ Δυναμένη, ἢ Εὐπόμπη, «Γλαυκονόμη τε φιλομειδῆς Νημερτῆς θ' ἢ πατὴρ ἔχει νόον ἀθανάτοιο»⁵. Ἡ θετικὴ αὐτὴ ὄψις τῶν φυσικῶν δυνάμεων μαρτυρεῖ τὸν φόβον τῶν ναυτικῶν ἀπέναντί των, ἐξ ἴσου ὅμως καὶ πρὸ πάντων τὴν ἀνακάλυψιν καὶ τὴν δυνατότητα τῆς ὑπερνικήσεώς των. Ὅσοι ἐπιχειροῦν «περάαν μέγα λαῖτμα θαλάσσης»⁶, μυθοποιοῦν τὴν ἀντίδρασίν της, ἀλλ' ἐπίσης τὴν περιορίζουν χωρὶς παραισθήσεις εἰς τὰ ἐμπειρικά της μέτρα. Παγιδεύονται ὑπὸ τῶν Κυκλώπων, διαφεύγουν τὴν Σκύλλαν καὶ τὴν Χάρυβδιν ἢ ὀφείλουν καὶ κατορθῶναι νὰ περάσουν «μετ' εἰρεσίας ἐντόνου»⁷ διὰ μέσου συγκρουομένων πετρῶν: «Αἰ μὲν οὖν συμπληγάδες ἔκτοτε ἔστησαν· χρεῶν γὰρ εἶναι αὐταῖς νεῶς περαιωθείσης στήναι παντελῶς»⁷. Δὲν ἐξουδετερώνουν ὅμως διὰ τοῦ ἡρωϊσμοῦ των μόνον τὰ τέρατα τοῦ πελάγους, ἀλλὰ γνωρίζουν εἰς τὸν ἀγῶνα των, τί σημαίνει «ρῖγος καὶ κάματος»⁸, ἀποστρέφονται τὴν νύκτα, ὡσάκις ἐπέρχεται εἰς τὴν θάλασσαν «κακὴ σκοτομήνιος»⁹, ἀμύνονται κατὰ τοῦ ὑγροῦ νοτίου ἀνέμου, ἐὰν σηκωθῆ «ζέφυρος μέγας ἔφυδρος»¹⁰ καὶ φοβοῦνται, μήπως ἢ καταγιγῆς τοὺς παρασύρη καὶ πάλιν εἰς τὴν ἀνοικτὴν θάλασσαν, ἀνατρέψη τὸ πλοῖον των καὶ τοὺς ρίψη ἀνυπερασπίστους εἰς τὰ θηρία τοῦ ἐξοργιζομένου διὰ τὴν τόλμην καὶ τὴν ἐπιδειξιότητά των θεοῦ:

«Δεῖδια μὴ μ' ἐξαυτίς ἀναρπάξασα θύελλα
πόντον ἐπ' ἰχθυόεντα φέρη βαρέα στενάχοντα
ἢ τί μοι καὶ κῆτος ἐπισεύη μέγα δαίμων
ἐξ ἀλόος»¹¹

Ὁ φόβος ἐνώπιον τῆς φύσεως ἀναγκάζει τοὺς ἀνθρώπους τῶν πλοίων νὰ παρατηροῦν καὶ νὰ ἐρμηνεύουν ἀκόμη καὶ τὴν παραμικρὰν της ἐκδήλωσιν, διὰ νὰ λάβουν τὰ μέτρα των: «Ἐπειδὴ τε οἱ Ἕλληνες μᾶλλον ἐπλωζον»¹², ἀντιλαμβάνονται φυσικὰ φαινόμενα, τὰ ὁποῖα ἦσαν ἄλλοτε ἀνάξια προσοχῆς ἢ ἐθεωροῦντο ἐκφράσεις θεῶν ὄντων, ἐνῶ τώρα, ἐπειδὴ ἀποκαλύπτονται διὰ πρώτην φοράν καὶ δὲν προϋποθέτουν ὅπωςδῆποτε τὸν θεόν, ὁ ὁποῖος ἔπαυεν, ὅσον ἐνισχύετο ἢ αὐτοπεποιθήσις καὶ ἡ ἐρευνητικὴ διάθεσις, νὰ υἱοθετῆ τὸ ἄγνωστον, προκαλοῦν τὴν περιέργειαν καὶ τὴν ἐκπληξιν. Ὅσοι ἐπεχείρησαν νὰ ἐξηγήσουν τὰ ναυτικὰ βιώματα μυθικῶς, ἐφαντάσθησαν τὸν «μέγαν Θαύμαντα», πατέρα τῆς μεσιτρίας τῶν θεῶν εἰδήσεων Ἰριδος, ὡς υἱὸν πάλιν τοῦ Πόντου καὶ τῆς Γῆς¹³. Ἡ ζωὴ, ὅσων «ἀντεῖχοντο τῆς θαλάσσης»¹⁴, ἐμφανίζεται ὡς ἐπιχειρήσις εἰς ἓνα ἐκπληκτικὸν κόσμον. Οἱ θεολόγοι τῆς Ἰωνίας θεωροῦν τὸν ποταμὸν Ὠγενοῦν¹⁵ ἢ Ὠγηνοῦν¹⁶, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν Φοινικικὴν παράδοσιν¹⁷ περιέβρεχε τὴν σφαῖραν τῆς οἰκουμένης, ὡς γεννή-

τορα τῶν ὑπερφυσικῶν προσώπων διὰ τῆς παθητικῆς τροφῆς τῆς ζωῆς : «Ὀκεανόν τε θεῶν γένεσιν καὶ μητέρα Τηθύν»¹⁸. Ὁ Ὅμηρος παρουσιάζει ἐπίσης τοὺς κυρίους τῶν θαυμάτων νὰ ὀρκίζονται¹⁹ διὰ τὴν ἀλήθειαν τῶν ἀξιοπίστων λόγων εἰς τὴν δύναμιν τοῦ ὑγροῦ στοιχείου : «Καὶ τὸν ὄρκον τῶν θεῶν ὕδωρ, τὴν καλουμένην ὑπ' αὐτῶν Στύγα τῶν ποιητῶν· τιμιώτατον γὰρ τὸ πρεσβύτατον, ὄρκος δὲ τιμιώτατόν ἐστιν»²⁰. Ἐὰν ὁ Ζεὺς κατῴρθωσε νὰ ἐπικρατήσῃ τῶν Γιγάντων, τοῦτο δὲν ἦτο δυνατόν διὰ τὰ νέα δεδομένα νὰ εἶχε συμβῆ κατ' ἄλλον τρόπον πλην τῆς ὑποστηρίξεώς του ὑπὸ τῆς Ὀκεανίδος Στυγός. Διὰ τῆς γεννήσεως τοῦ «Ζήλου» καὶ τῆς «Νίκης» ἡ ἐξουσία τοῦ ὕδατος ἐστερέωσεν εἰς τὴν ξηρὰν τὸ καθεστῶς τοῦ δικαίου ὑπὸ τὸν πρωτεύοντα τῶν θεῶν, εἰς τὸν ὁποῖον ἐχάρισεν ἐπίσης «ἀριδείκετα τέκνα», τὸ Κράτος καὶ τὴν Βίαν,

«τῶν οὐκ ἔστ' ἀπάνευθε Διὸς δόμος οὐδέ τις ἔδρη,
... ἀλλ' αἶψι παρ Ζηνὶ βαρυκτύπῳ ἐδριόωνται»²¹

Κυρίως ὅμως ὁ ὑγρὸς κόσμος ἔδωσε διὰ τοῦ συγκριτικῶς πρὸς τὸ ἔδαφος ἀσταθοῦς του χαρακτήρος («πιστὸν γῆ, ἄπιστον θάλασσα»²²), ὁ ὁποῖος ὑπεχρέωνε τοὺς ναυτικούς εἰς συνεχῆ ἐπαγρυπνησιν ἀπέναντί του, τὴν ἀφορμὴν τῆς παρατηρήσεως τῶν συγκεκριμένων φυσικῶν φαινομένων, τὰ ὁποῖα τελικῶς ἀπέρριψαν ἔνεκα τῆς ὑπεροχῆς τοῦ ἀνθρώπου τὴν ὑπερφυσικὴν των περιβολὴν καὶ ἀπέκτησαν μίαν αὐτοτέλειαν, ἡ ὁποία τὰ ἐξουσιοδότησε νὰ εἰσέλθουν εἰς τὴν ποίησιν. Μεταξὺ τῆς «Ἰλιάδος» καὶ τῆς «Ὀδυσσεΐας» παρατηρεῖται μία σημαντικὴ μείωσις τῶν παρομοιώσεων καὶ μεταφορῶν²³. Ἡ φύσις δηλαδὴ δὲν ἀποτελεῖ τώρα τὸ πλαίσιον τῶν γεγονότων, ἀλλ' ἐπίσης τὴν ἔκφρασιν των· δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ παρεμβληθῇ αὐτὴν τὴν φορὰν εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῆς πράξεως, ἀλλ' παρουσιάζεται ὡς θέμα τοῦ οὐσιαστικοῦ λόγου. Τὸ γεγονὸς εἶναι ἄξιον προσοχῆς, διότι σημαίνει μίαν ἐσωτερικὴν ὑπέρβασιν τῆς φανταστικῆς μεγαλοπρεπείας χάριν τῶν ἄλλοτε ἀσημάντων, ἓνα περιορισμὸν τοῦ τυπικοῦ χάριν τῆς ἐλευθερίας εἰς τὴν ἔκφρασιν, τὴν μεταστροφὴν τοῦ ἐνδιαφέροντος ἐκ τῆς σφαίρας τοῦ θείου εἰς τὸ ἐμπειρικὸν περιβάλλον τῆς ζωῆς. Χωρὶς τὴν ἀλλαγὴν αὐτὴν τοῦ πνευματικοῦ προσανατολισμοῦ θὰ ἔλλειπεν ἡ προϋπόθεσις ὄχι μόνον τῆς Ἰωνικῆς ἰατρικῆς²⁴, ἡ ὁποία ἔστειλεν εἰς τὸν Ὀλυμπον ὡς σύντροφον καὶ τελικῶς ἀντικαταστάτην τῶν θεῶν τὸν πρῶτον θνητὸν τῆς ἱστορίας²⁵, τὸν «χάρμα μέγ' ἀνθρώποισι²⁶, παντοδαπᾶν ἀλκτῆρα κακῶν»²⁷ Ἀσκληπιόν, ἀλλὰ καὶ τῆς φυσικῆς ἱστορίας, τὰ δεδομένα τῆς ὁποίας ἀνέλαβεν ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν τοῦ Ἀριστοτέλους νὰ κατατάξῃ ὁ φιλοσοφικὸς σύλλογος τοῦ Λυκείου τῶν Ἀθηνῶν.

ΙΧ. Ἐναντι τῶν ἀβυσσαλέων ὑδάτων τῆς Μεσοποταμιακῆς παραδόσεως

Ἀφ' οὗτου οἱ ριψοκίνδυνοι καὶ περιουσιακῶς ἀκατοχύρωτοι ἄποικοι τῆς Ἰωνίας ἀπεφάσισαν ἕνεκα τῆς στενότητος τοῦ χώρου καὶ τῆς διακοπῆς τῶν ἐμπορικῶν δρόμων πρὸς τὴν Βαβυλῶνα «ναῦς καθέλκειν¹ ἄξενον ἐπ' οἶδμα»², διὰ νὰ λύσουν τὸ ἐπισιτιστικὸν πρόβλημα τῆς πόλεως των³, ὅπως καὶ τὸ ἐπραξαν παραδειγματικῶς διὰ τὴν ἄλλην Ἑλλάδα, ὑπέθεσαν τὸν ὑδάτινον κόσμον ὡς τὴν μόνην ζωτικὴν πραγματικότητα. Τὴν ιδέαν αὐτὴν ἐνίσχυσεν ἔνωρις ἡ κοσμογονικὴ μυθολογία τῆς Μεσοποταμίας, ὅπως τὴν μετεβίβασαν οἱ γείτονες τῆς Λυδίας καὶ ἰδίως οἱ ὁμότεχνοι τῆς Φοινίκης.

Προτοῦ ὁ κρατικὸς συντονισμὸς τῶν προσπαθειῶν δημιουργήσῃ τὰ ἔργα τῆς ἀρδεύσεως, τὰ ὁποῖα ἔθεσαν φραγμοὺς εἰς τὴν πλημμύραν καὶ ἀπεκάλυψαν τὸν γονιμοποιὸν της χαρακτῆρα, ἐκυριάρχησε μεταξὺ Εὐφράτου καὶ Τίγρεως ἡ ἀκαταστασία τῶν ἀτιθάσων ὑδάτων, ἐκ τῶν ὁποίων ἀνεπήδησεν ἀρχότερον ἡ δύναμις τῆς παραγωγῆς. Ὁ πρῶτος κοσμολόγος τῆς Ἑλλάδος, ὁ ὁποῖος ἐπεχείρησε «μὴ μυθικῶς ἅπαντα λέγειν»⁴ καὶ εἶχε μελετήσει «τὰ Φοινίκων ἀπόκρυφα βιβλία»⁵, προτοῦ γράψῃ «περὶ φύσεως καὶ γενέσεως θεῶν⁶ λαβὼν ἀπὸ τῆς τοῦ Χάμ προφητείας τὴν ὑπόθεσιν»⁷, ἐτόνισε σαφῶς τὸν ὑγρὸν χαρακτῆρα τῆς ἀβυσσαλέας ἀρχικῆς καταστάσεως: «Ἀρχὴν τῶν ὄλων τὸ ὕδωρ .. ὃ δὴ καὶ Χάος καλεῖ ὁ Φερεκύδης»⁸. Ἡ διπλῆ ἔννοια τῆς παθητικῆς καὶ τῆς ἐνεργητικῆς ὄψεως τοῦ κόσμου πρὸ τῆς ἐμφανίσεως τῶν θεῶν εἶχε φθάσει τὸν ὄγδοον π.Χ. αἰῶνα εἰς τὴν Αἰολικὴν Κύμην καὶ διὰ τῆς οἰκογενείας ἐνὸς ἀτυχήσαντος μετανάστου⁹ μέχρι τῆς Βοιωτίας. Πρὸ τῆς θεογονίας ὁ Ἡσίοδος ἐτοποθέτησε τὸ «Χάος» καὶ τὸν «Ἐρωτα»,¹⁰ ὅπως περίπου ὑπέθεσαν τὰ πρωταρχικὰ στοιχεῖα καὶ οἱ Φοινίκες κατὰ τὸν Φίλωνα τὸν Βύβλιον, ὁ ὁποῖος «τὴν τῶν ὄλων ὄρχὴν ὑποτίθεται ἀέρα ζοφώδη καὶ πνευματώδη καὶ χάος θολερὸν, ἐρεμβῶδες· ὅτε δέ, φησὶν, ἠράσθη τὸ πνεῦμα τῶν ἰδίων ἀρχῶν καὶ ἐγένετο σύγκρασις, ἡ πλοκὴ ἐκείνη ἐκλήθη πόθος· αὕτη δὲ ἡ ἀρχὴ κτίσεως ἀπάντων»¹¹.

Εἰς τὴν Ἰωνίαν ἐν τούτοις ἡ προτεραιότης ἐδόθη ἀντὶ τῆς χαώδους καταστάσεως καὶ τῆς παραγωγικῆς δυνατοῦτος, θεμάτων ἀντιστοιχῶν τῆς ἠθικῆς ἀτασθαλίας καὶ τοῦ γονίμου ἐδάφους τῆς Βοιωτίας, εἰς τὴν ὑγρότητα τῆς ἀβύσσου, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐφέρετο τὸ πνεῦμα¹², προτοῦ ἀναδυθῆ ἔκ τοῦ σκότους ὁ στερεὸς κόσμος¹³, διότι ἐκείνη ἀνταπεκρίνετο ἐνταῦθα εἰς τὴν πραγματικότητα. Πολὺ νωρίτερον τῶν Ἰουδαίων ψαλμῶδων τῆς ἐπιστροφῆς ἐκ τῆς Βαβυλωνίου αἰχμαλωσίας («τῷ στερεώσαντι τὴν γῆν ἐπὶ τῶν ὑδάτων¹⁴ — αὐτὸς ἐπὶ θαλασσῶν ἐθεμελίωσεν αὐτήν»¹⁵) ὁ Θαλῆς «τὴν γῆν ἐφ' ὕδατος ἀπεφήνατο εἶναι¹⁶.. μένουσαν ὡσπερ ξύλον ἢ τι τοιοῦτον»¹⁷.

οὔτον»¹⁷. Ὁ Μιλήσιος φιλόσοφος δὲν περιορίσθη ὅμως ἀπλῶς εἰς τὴν παράδοσιν τοῦ πλωτοῦ χαρακτηῆρος τῆς ξηρᾶς, ἀλλ' ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἐπιβλητικῆς σημασίας τοῦ ἀπεράνιου πόντου, ὁ ὁποῖος ἐστήριζε τὴν ζωὴν καὶ τὴν δύναμιν τῆς πατρίδος του, ἐτόλμησε νὰ θέσῃ τὸ «πάντων ἀσφαλὲς ἔδος»¹⁸ ὑπὸ αἵρεσιν καὶ νὰ τοῦ ἀρνηθῇ τὴν ὑπόστασιν: «Τὸ πρῶτον εἶναι ὕδωρ φαμέν καὶ ὡσανεὶ μόνον στοιχεῖον τίθεμεν, πρὸς σύγκρισίν τε καὶ πηγνησιν καὶ σύστασιν τῶν ἐγκοσμίων συγκεράννυται»¹⁹.

Ὁ Θαλῆς δὲν ἀντελήφθη τὸ ὑγρὸν στοιχεῖον ὡς ἀφετηρίαν, ἐκ τῆς ὁποίας ἀνεπήδησε μία νέα τάξις πραγμάτων καὶ πολὺ ὀλιγώτερον ὡς μυθολογικὴν μορφήν ἀνάλογον τῆς «Θαλάτθ», τὴν ὁποίαν ἐδάμασε μία θεία δύναμις (ὁ φωτογενὴς Μαρδοῦκ, διὰ τὸν ὁποῖον ἐλέχθη «σχίσει τὴν γυναῖκα ὄλην καὶ τὸ μὲν ἡμισυ αὐτῆς ποιῆσαι τὴν γῆν, τὸ δὲ ἄλλο ἡμισυ τὸν οὐρανόν»²⁰), ἀλλ' ὡς πανταχοῦ παροῦσαν δυνατότητα τῶν γεγονότων. Διὰ τὸν πρῶτον θεωρητικὸν τῆς φύσεως ἢ θάλασσα δὲν ἦτο παρελθὸν ἀρνητικῆς σημασίας οὔτε θεολογικὸν θέμα, ἀλλ' ἡ βᾶσις τῶν μορφῶν τῆς πραγματικότητος. Ἡ ἐξ Ἀνατολῆς ἰδέα τῆς ἀρχῆς τοῦ κόσμου ἀπέβαλε κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὴν ἔννοιαν τῆς ἐνάρξεως, διὰ νὰ ἐμφανισθῇ ὡς οὐσία τοῦ εἶναι. Ἀπὸ τοῦ Ἀναξιμάνδρου καὶ ἐξῆς ἡ «ἀρχή» διασχίζει τὸν χρόνον καὶ τὴν ἱστορίαν ὡς ὀντολογικὴ προϋπόθεσις τοῦ ἐκάστοτε καὶ τοῦ αἰωνίου: «Ταύτην αἰδιδιον εἶναι καὶ ἀγήρω»²¹.

Ἡ κατεύθυνσις τῆς φυσικῆς σκέψεως πρὸς τὴν αἰτίαν ὧσων συνέβησαν, συμβαίνουν καὶ θὰ συμβοῦν, εἶχεν ὅμως ἐκτὸς τῆς μυθικῆς παραδόσεως, ἡ ὁποία ἐξεκίνησεν ἐκ τῆς Μεσοποταμίας, μίαν ἰδιαιτέραν ἀφετηρίαν εἰς τὸ ἀστικὸν κλίμα τῆς Ἰωνίας. Ἡ πολιτικὴ ἀναστάσις, τὴν ὁποίαν προεκάλεσεν ἡ ἐμπορικὴ ναυτιλία καὶ δι' ἐκείνης ἡ ἀνατρεπτικὴ δύναμις τοῦ νομίσματος —, ἡ ἀνακατάταξις εἰς τὸν θεῖον κόσμον καὶ τελικῶς ἡ ἀποχώρησις τῶν θεῶν ἐκ τῆς φύσεως καὶ τῆς πόλεως —, ἡ ἄμυνα τῆς συντηρητικῆς τάξεως καὶ ἡ ἀπαίτησις τοῦ δικαίου ἐκ μέρους τῶν ἐπαναπατριζομένων φορέων τῆς τροφῆς καὶ τῆς διεθνoῦς ἐμπειρίας —, ἡ διείσδυσις ξένων παραδόσεων καὶ μυθολογημάτων εἰς τὸν χῶρον τῆς καταρρεύσεως τῶν παλαιῶν πίστεων ἐδημιούργησαν τὸ ἐρώτημα ὄχι μόνον περὶ τοῦ τί ἀκριβῶς ὑπῆρξεν εἰς τὴν ἀρχήν, ἀλλὰ περὶ τοῦ τί προκαλεῖ τὴν ἀναταραχὴν καὶ κατὰ συνέπειαν περὶ τοῦ τί μένει σταθερὸν εἰς τὸν κόσμον, διὰ νὰ τροφοδοτῇ τὴν ζωὴν καὶ τὴν κίνησιν.

Ἡ ἐρώτησις αὐτὴ δὲν ἔστρεφε τὸ παρὸν εἰς τὸ παρελθόν, ἀλλ' ἀντιθέτως τὸ παρελθόν εἰς τὸ παρὸν, τὸ ὁποῖον οὐσιαστικῶς ἦτο τὸ πρόβλημα. Διὰ τῆς γιγαντιαίας ἀφαιρέσεως, τὴν ὁποίαν ἀπετόλμησαν εἰς τὴν ἀναζήτησιν τοῦ ἐνεργοῦ αἰτίου τῶν φαινομένων, οἱ φυσιολόγοι τῆς Ἰωνίας ἔθεσαν διὰ τοῦτο τὴν ἱστορίαν ὑπὸ αἵρεσιν. Δὲν

ἠθέλησαν νὰ μάθουν, τί συνέβη ἀρχικῶς (ὄ,τι ἐνδιέφερε τὴν συστηματικὴν διάθεσιν τοῦ ὀλοκληρωτικοῦ κράτους εἰς τὴν Βαβυλῶνα, τὸ ὅποιον ἠθελε νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ὑπαρξίν του διὰ τῆς ὑπερβάσεως ἐνὸς φοβεροῦ κόσμου ἐκ μέρους τοῦ θείου ἰδρυτοῦ τῆς δυναστείας), ἀλλὰ περὶ τίνος πρόκειται κατ' οὐσίαν εἰς τὸν ἀνήσυχον καὶ ἄτακτον παρόντα κόσμον. Ἐὰν εἰς τὴν ἐρώτησιν αὐτὴν ἀπάντησιν ἔδιδεν ἡ μυθολογία, διὰ τῆς ὁποίας ἡ τάξις τῶν εὐγενῶν καὶ τῶν γαιοκτημόνων ἐστήριζε τὰ κοινωνικά της προνόμια, ἐννοεῖται χωρὶς δυσκολίαν, διατι τὸ ἀστικὸν πνεῦμα τῆς ναυτιλίας ἐζήτησε μίαν ἀντιμυθικὴν ἐννοίαν διὰ τὴν ἐξήγησιν τῆς ἀκαταστασίας. Καὶ ἂν τὰ ἱστορικὰ πράγματα διεκρίνοντο διὰ τὴν διαφορὰν καὶ τὴν ρευστότητα των, ὥστε νὰ εἶναι δυσχερὲς νὰ ὑπαχθοῦν ὑπὸ μίαν σαφῆ ἐννοίαν («αἱ γὰρ ἀνομοιότητες τῶν τε ἀνθρώπων καὶ τῶν πράξεων καὶ τὸ μηδέποτε μηδὲν ὡς ἔπος εἰπεῖν ἡσυχίαν ἄγειν τῶν ἀνθρωπίνων οὐδὲν ἔδωκεν ἄπλοῦν ἐν οὐδενὶ περὶ ἀπάντων καὶ ἐπὶ πάντα τὸν χρόνον ἀποφαίνεσθαι»²²), καθίσταται πάλιν εὐνόητον, διατι ἐκλήθη νὰ δηλώσῃ τὴν ὑπόστασιν τῶν πραγμάτων καὶ τῶν γεγονότων ἡ φύσις εἰς τὴν χαρακτηριστικωτέραν ὕλικήν της ἐμφάνισιν.

Διὰ τοὺς δύο ἀνωτέρω λόγους ἡ κοσμολογία τῆς Ἰωνίας ὑπερεπήδησεν εἰς τὴν ἐρμηνευτικὴν της κατεύθυνσιν τὸν ἱστορικὸν κόσμον. Ἐπεχείρησε νὰ ὀρίσῃ τὴν αἰτίαν τῆς ἀλλαγῆς, διὰ νὰ τὴν ἐξουδετερώσῃ. Ἐζήτησε τὴν πρώτην καὶ τὴν τελευταίαν πραγματικότητα, διὰ νὰ θέσῃ τάξιν εἰς τὸ ἱστορικὸν χάος, ἐκ τοῦ ὁποίου ἀνεδύθη. Δὲν προέκρινεν ὅμως μίαν ἀνθρωπολογικὴν ἐννοίαν πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ σκοποῦ της, ἀλλ' ὄ,τι ἔμενεν εἰς τὴν ποικιλίαν τῶν μορφῶν του κατὰ βάσιν ἀμετάβλητον, τὸ στοιχεῖον ἐκεῖνο, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐτρέφετο ἡ ζωὴ καὶ τὸ ὅποιον πράγματι εὐρίσκετο εἰς τὴν ἀρχὴν ὄλων τῶν ἱστορικῶν ἐξελίξεων τῆς πόλεως.

Χ. Ἀπὸ τοῦ ὑγροῦ στοιχείου εἰς τὴν ἐννοίαν τῆς οὐσίας

Ὡς ὄρος τῆς βιολογικῆς συντηρήσεως καὶ τῶν πολιτικῶν γεγονότων τοῦ Ἰωνικοῦ κόσμου τὸ «ὔδωρ» ὑπῆρξεν ἡ πρώτη παράστασις τοῦ αἰτήματος τῆς βασικῆς ὑποστάσεως τῶν ὄντων, τὸ ὅποιον συνήρπασεν ἔκτοτε τὴν φιλοσοφίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Εὐρώπης¹. Δὲν συνδέεται μόνον πρὸς τὸν Θαλῆ, ἀλλ' ἐπίσης πρὸς τοὺς περισσοτέρους φιλοσόφους τῆς Ἰωνίας, οἱ ὅποιοι, παρ' ὅτι τὸ διεφοροποίησαν δι' ἄλλων στοιχείων συνεχῶς συγγενεστέρων τοῦ πνεύματος, ἔμειναν ὑποχρεωμένοι ἀπέναντί του μέχρι τέλους. Ὁ Ἀναξίμανδρος τὸ ἐθεώρησεν ὡς αἰτίον τῆς ζωῆς : «Τὰ δὲ ζῶα γίνεσθαι ἐξ ὑγροῦ ἐξατμιζομένου ὑπὸ ἡλίου»². Θαλασσίαν προέλευσιν εἶχε κατ' ἀκολουθίαν καὶ ὁ ἄνθρωπος, διὰ τὸν ὅποιον

ὁ «Θαλοῦ πολίτης καὶ ἑταῖρος»³ ἐδήλωσεν «ἐτέρῳ ζῶν γεγονέναι, τοῦτέστι ἰχθύι παραπλήσιον κατ' ἀρχάς»². Κεντρικὴν θέσιν μεταξὺ ἀνυπαρξίας καὶ ὑπάρξεως ἀπέδωσεν εἰς τὴν θάλασσαν⁴ καὶ ὁ Ἡράκλειτος : «Ψυχῆσιν θάνατος ὕδωρ γενέσθαι, ὕδατι δὲ θάνατος γῆν γενέσθαι, ἐκ δὲ γῆς ὕδωρ γίνεται, ἐξ ὕδατος δὲ ψυχὴ»⁵. Τὴν παράδοσιν συνέχισεν ὁ Μητρόδωρος ὁ Χῖος, ὁ ὁποῖος ἐθεώρησε «τὴν γῆν ὑπόστασιν εἶναι καὶ τρύγα τοῦ ὕδατος»⁶ καὶ ὁ Ἐλεάτης Παρμενίδης, ὁ ὁποῖος «ὕδατόρριζον εἶπε τὴν γῆν»⁷.

Ἀφ' ἧς στιγμῆς ἡ Ἑλληνικὴ σκέψις ἔθεσεν ὡς φιλοσοφικόν τῆς σκοπὸν τὴν ἀνεύρεσιν τοῦ μένοντος αἰτίου τῶν φυσικῶν μεταβολῶν, ἀρχίζει διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ πνεύματος ἢ σταδιοδρομίαν τῆς ὄντολογίας. Ὅσον σημαντικώτερα παρουσιάζετο διὰ τὴν πολιτικὴν ζωὴν ἢ κριτικὴ τῶν πραγμάτων καὶ τῆς ἐκτιμῆσεώς των ἀντὶ τοῦ ἀλόγου κύρους καὶ τῆς βίας τῶν αὐθαιρέτων κατόχων τῆς ἐξουσίας, ὅποτε ἡ αἰτία τῶν γεγονότων δὲν ἔπρεπε νὰ ἔχη ὅπωςδήποτε διανοητικὸν χαρακτήρα, τόσον ἡ οὐσία («τοῦτο δὲ τὸ τί ἦν εἶναι»⁸, ὅ,τι εὐρίσκειται εἰς τὴν ἀρχὴν ὡς «αἰτία τοῦ εἶναι ἕκαστον»⁹), ἀπέβλεπε τὴν φυσικὴν τῆς διάστασιν : «Τὸ δὲ τί ἦν εἶναι οὐκ ἔχει ὕλην τὸ πρῶτον»¹⁰. Προτοῦ ἡ φιλοσοφικὴ σκέψις καταλήξῃ διὰ τῆς δημοκρατικῆς ἐξαρτήσεως τῆς ζωῆς ἐκ τοῦ ρητορικοῦ λόγου εἰς τὴν ἐννοίαν τοῦ ἀήλου «πρώτως ὄντος καὶ πρὸς ὃ πᾶσαι αἱ ἄλλαι κατηγορίαι τοῦ ὄντος ἀναφέρονται»¹¹, ἐπέρασε διὰ τοῦτο ἐκ τοῦ «ἀείρου» (Ἀναξίμανδρος), τοῦ «ἀέρος» (Ἀναξίμενης), τοῦ «πυρός» (Ἡράκλειτος) καὶ τοῦ «νοῦ» (Ἀναξαγόρας) κατὰ τὴν ἀνθρωπολογικὴν ἐποχὴν τῶν Σοφιστῶν. Ὁ Ἀριστοτέλης ἐπεχείρησε τὸ τελικὸν ἄλμα ὑπεράνω καὶ τοῦ διανοητικοῦ στοιχείου, διὰ νὰ ὀρίσῃ τὸ οὐσιῶδες ἐπέκεινα ὄλων τῶν ὄντολογικῶν του γνωρισμάτων : «Τὸ πρῶτως ὄν καὶ οὐ τί ὄν, ἀλλ' ὄν ἀπλῶς ἢ οὐσία ἂν εἴη»¹². Εἰς τὸ λυκόφως τῆς Ἑλληνικῆς πόλεως προεβλήθη κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ ἐννοία τοῦ ἀπολύτου (absolutum), ὅ,τι ὠραματίσθη ὁ Ἡράκλειτος εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς δημοκρατίας («σοφὸν ἐστὶ πάντων κεχωρισμένον»¹³), ὡς ἀξίωσις ἀπαλλαγῆς τῆς οὐσίας ἐξ ὄλων τῶν κοσμολογικῶν τῆς χαρακτικῶν : «Τῶν μὲν γὰρ ἄλλων κατηγορημάτων οὐδὲν χωριστόν, αὕτη δὲ μόνη»¹⁴.

Μετὰ τὴν πολιτικὴν καταστροφὴν τῆς Ἑλλάδος τὸ αἶτημα τοῦ ἀπολύτου συνεδέθη ἀδιαρρήκτως πρὸς τὴν ἰδέαν τοῦ θεοῦ. Ὁ Ἀριστοτέλης ὁμοῦς ἀντελήφθη τὸ οὐσιαστικὸν στοιχεῖον τοῦ κόσμου ὡς αἷτιον καὶ ὡς πλήρωμα, ὡς ἀφετηρίαν καὶ ὡς κατάληξιν τῶν ὄντων : «Τὸ τε οὐ ἔνεκα ὡς τέλος καὶ ὁ λόγος τῆς οὐσίας, ταῦτα μὲν οὖν ὡς ἐν τι σχεδὸν ὑπολαβεῖν δεῖ»¹⁵. Τὸ οὐσιαστικὸν τοῦ ρήματος «εἶναι» (ὄν - οὐσα — «οὐσία») ἐνεφανίσθη ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς ὡς «ἐντελέχεια»¹⁶. Περιεῖχε δηλαδὴ τὸν σκοπὸν τῶν ὄντων καὶ ἦτο ταυτοχρόνως ἡ δύναμις τῆς ἐκπληρώσεώς του : «Καὶ ἐστὶν

αὕτη καὶ ὡς κινουσα καὶ ὡς τέλος»¹⁷. Μὲ ἄλλους λόγους ἦτο ἡ προϋπόθεσις καὶ ἡ κατεύθυνσις τοῦ γίνεσθαι, ἀλλ' ὄχι τὸ ἀποτέλεσμά του : «Ἡ γὰρ γένεσις ἔνεκα τῆς οὐσίας ἐστίν, ἀλλ' οὐχ ἡ οὐσία ἔνεκα τῆς γενέσεως»¹⁸. Ὅτι προέβαλλεν εἰς τὸν κόσμον, ἦτο ἀπλῶς «συμβεβηκός»¹⁹ τῆς οὐσίας — ὄχι αὐτὴ καθ' ἑαυτήν. Ἐπομένως τὰ φυσικὰ γεγονότα ἦσαν ὡς «πάθη τῆς οὐσίας»²⁰, ὅ,τι δὲν τὴν χαρακτηρίζει, «ὄσα μὴ οὐσίαν σημαίνει»²¹.

Ἐὰν ὁμως ἡ προϋπόθεσις τῶν φαινομένων δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ γνωσθῇ ὡς φαινόμενον, δὲν ὑπῆρχεν ἄλλος τρόπος, διὰ νὰ προσδιορισθῇ, πλὴν τοῦ λόγου. Ἡ «κυριώτατά τε καὶ πρώτως καὶ μάλιστα λεγομένη»²² οὐσία ἦτο συγγενῆς πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην ὁμιλίαν ! «Ὁ λόγος ὁ τὸ τί ἦν εἶναι λέγων»²³ ἐξέφραζε τὴν κοινὴν ἀναφορὰν τῶν ἀνθρώπων καὶ τοῦ φυσικοῦ κόσμου εἰς ὅ,τι τὸν παρήγαγε καὶ τὸν ἐσχημάτιζε. Τοῦτο ἐσήμαινεν, ὅτι κατὰ βάθος ἡ περὶ τὴν γλωσσικὴν ἔκφρασις ἦτο ἡ δομὴ καὶ τὸ παράστημα τῆς οὐσίας : «Λόγος ἐστίν ὁ τὸ τί ἦν ἢ ἔστι δηλῶν»²⁴. Ἡ «δηλωσις» αὐτὴ ἔχει κοσμοϊστορικὴν σημασίαν, διότι παρουσιάζει τὴν «λογικὴν» ὄχι μόνον ὡς τρόπον ἀποκαλύψεως, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀντικειμενικὴν ὄψιν τῆς ἀρχῆς τοῦ κόσμου. «Ἡ κατὰ λόγον οὐσία»²⁵ προεξέτεινε τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸ εἶναι καὶ μετέφερε τὸ εἶναι εἰς τὸν ἄνθρωπον. «Ὁ λόγος τῆς οὐσίας»²⁶ ἦτο κατὰ συνέπειαν τὸ κεντρικὸν γεγονὸς τῆς ὑπάρξεως, ἡ ἀποκορύφωσις τοῦ κόσμου ὡς ἔργον τῆς φιλοσοφίας.

Ἀφ' οὗτου ἡ πόλις, ἡ ὁποία ἐσκίασε προηγουμένως τὴν φύσιν, κατέρρευσε ὡς σύστημα συλλογικῆς διακυβερνήσεως τῶν κοινῶν ὑποθέσεων καὶ ἡ λύσις τοῦ ἀνθρωπίνου δράματος ἔπρεπε νὰ ζητηθῇ ἐντὸς τοῦ προσωπικοῦ πνεύματος, ὁ λόγος, ὁ ὁποῖος ἐν τῷ μεταξὺ ἀπεκαλύφθη ὡς κεντρικὸν γνώρισμα τοῦ ἀνθρώπου, ἀφωμοίωσε τὴν οὐσίαν, διὰ νὰ παρουσιασθῇ ὡς ἀποκλειστικὸς παράγων καὶ διοικητὴς τοῦ σύμπαντος. Ἡ κατεύθυνσις αὕτη, διὰ τῆς ὁποίας ἡ Ἑλληνικὴ ἀρχαιότης ἐτερμάτισε τὴν φιλοσοφικὴν τῆς σταδιοδρομίαν, ἀρχίζει τὴν ἱστορικὴν ὥραν, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ κληρονόμοι τῶν πλοίων ἀντὶ τῆς γῆς εἰς τὴν Ἰωνίαν ἐθεώρησαν σκόπιμον νὰ υἱοθετήσουν τὸ σύστημα τῆς γραμματικῆς ἐπικοινωνίας τῶν πλεόντων ἐμπόρων τῆς Φοινίκης, τοὺς ὁποίους ἔπρεπε νὰ συναγωνισθοῦν καὶ διὰ τῆς συνδρομῆς τῶν Ἀσσυρίων, οἱ ὁποῖοι ἐξεπόρθησαν τὰ ναυτικὰ τῶν ὀρμητήρια, κατάρθωσαν νὰ ἐξουδετερώσουν εἰς τὸν χῶρον τῆς οἰκονομικῆς τῶν δραστηριότητος.